O‘ZBEK TILIDA AYOL VA ERKAK KONSEPTLARINING GENDERLIK NUQTAI NAZARIDAN QIYOSIY TAHLILI

Ahmedova Ra'noxon Azamatovna
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Qabul qilindi: 22.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 23.10.2025
Tasdiqlandi: 24.10.2025

Kalit so‘zlar:
ayol konsepti, erkak konsepti, gender, qiyosiy tahlil, stereotip, patriarxal qarash, zamonaviy yondashuv.

Annotatsiya. Mazkur tezisda o‘zbek tilida ayol va erkak konseptlari genderlik nuqtai nazaridan qiyosiy o‘rganiladi. Ayol konsepti ko‘proq mehribonlik, fidoyilik va oilaparvarlik kabi fazilatlar bilan bog‘langan bo‘lsa, erkak konsepti kuch, jasorat va hukmronlik sifatlari bilan talqin etilishi ko‘rsatib beriladi. Tezisda, shuningdek, zamonaviy adabiyot va ijtimoiy hayotda ayol va erkak konseptlarining yangicha talqini – tenglik, hamkorlik va bir-birini to‘ldirish tamoyillari asosida shakllanib borayotgani tahlil qilinadi.

Til – jamiyat va madaniyatning eng muhim ko‘zgusidir. Unda nafaqat kundalik muloqot ehtiyojlari, balki millatning dunyoqarashi, qadriyatlari, stereotiplari ham aks etadi. Shu jihatdan “ayol” va “erkak” konseptlari o‘zbek xalqining ijtimoiy-madaniy hayotida markaziy o‘rin tutuvchi tushunchalardandir. Ular ko‘p qirrali semantik maydonga ega bo‘lib, genderlik nuqtai nazaridan qiyosiy tadqiq etilishi tilshunoslik va ijtimoiy fanlar kesishmasida dolzarb masalalardan biridir.

O‘zbek tilida ayol konsepti ko‘proq mehribonlik, sadoqat, fidoyilik, uy bekaligi kabi fazilatlar bilan bog‘langan. Maqollarda: “Ona yurak – mehr daryosi”,
“Ayol – uyning ko‘rki”, “Ayol bosh bo‘lsa, oila butun” kabi qarashlar ayolning oiladagi yetakchi rolini ifodalaydi.

Biroq, ayrim maqollarda ayolning ojizligi va erkakka tobeligi ham ta'kidlanadi: “Ayolning joyi oshxona”, “Ayol erkakning soyasida yashaydi”. Bu esa patriarxal tafakkurning tildagi aksidir.

Erkak konsepti esa asosan kuch-qudrat, aql, jasorat va boshqaruv kabi xususiyatlar bilan bog‘langan. Masalan: “Erkak – elning suyanchi”, “Erkak bosh, ayol esa tanadir”, “Erkak – tog‘, ayol – soyadir”.

Erkak konsepti ko‘proq ijtimoiy faoliyat, jamoa yetakchiligi, qaror qabul qilish bilan bog‘langan. Shu bois o‘zbek tilida erkak konsepti ko‘pincha ijtimoiy hukmronlik ramzi sifatida qaraladi.

Ayol va erkak konseptlari qiyos qilinsa, ular o‘rtasida quyidagi asosiy farqlar ko‘zga tashlanadi:

Ayol konsepti – mehribonlik, oilaparvarlik, latofat, itoatkorlik kabi fazilatlar bilan bog‘liq.

Erkak konsepti – kuch, aql, mardlik, hukmronlik, rahbarlik kabi sifatlar bilan tavsiflanadi.

Bu farqlar gender stereotiplarning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Ayol ko‘proq ichki (oila, uy, farzand tarbiyasi) doirasiga qaratilgan bo‘lsa, erkak tashqi (jamiyat, siyosat, iqtisod) doirasi bilan bog‘langan.

Bugungi kunda jamiyatda gender tengligi masalalariga katta e’tibor qaratilmoqda. Shunga muvofiq, adabiyot va ommaviy axborot vositalarida ayol konsepti yangicha mazmunda talqin qilinmoqda. Ayol obrazlari bilimli, mustaqil, faol shaxs sifatida ko‘rsatilmoqda. Erkak konsepti esa faqat hukmronlik emas, balki hamkorlik va tenglik timsoli sifatida gavdalantirilmoqda. Bu jarayon gender stereotiplarning asta-sekin yumshab, yangilanishidan dalolat beradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida ayol va erkak konseptlari genderlik nuqtai nazaridan qiyosiy tahlil qilinganda, ular o‘rtasida aniq semantik farqlar mavjudligi aniqlanadi. Ayol konsepti asosan ichki dunyo, mehr va fidoyilik bilan, erkak konsepti esa tashqi kuch, aql va hukmronlik bilan bog‘langan. Biroq zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bu qarashlarni qayta ko‘rib chiqishga undamoqda. Endilikda ayol va erkak konseptlari teng huquqli, bir-birini to‘ldiruvchi, jamiyat rivojida hamkorlikda ishtirok etuvchi obrazlar sifatida shakllanmoqda.

Ayol va erkak konseptlarini gender nuqtayi nazardan qiyosiy tadqiq qilish tilshunoslikdagi konseptual yondashuvning amaliy ahamiyatini oshiradi va jamiyatda gender tengligining mustahkamlanishiga ilmiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomova, N. Gender lingvistika asoslari. Toshkent, 2019.
2. Lakoff, R. Language and Gender. Cambridge, 1990.
3. Hofstede, G. Masculinity and Femininity: The Taboo Dimension of National Cultures. London, 1998.
4. Mirziyoyev, Sh. M. Xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini oshirishga oid nutqlari. Toshkent, 2021.